

Совгіра С.В.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри географії та екології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

ОНТОЛОГІЯ ПОНЯТЬ «СВІТОГЛЯД», «НАУКОВИЙ СВІТОГЛЯД», «ЕКОЛОГІЧНИЙ СВІТОГЛЯД»

У статті розглянуто онтологію понять «світогляд», «науковий світогляд» та показана необхідність і закономірність уведення в науковий обіг поняття «екологічний світогляд».

The article examines ontology conception «world outlook», «scientific world outlook» and show necessity and regularity appearance in science circulation conception «ecological world outlook».

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції екологічної освіти України та інших державних документах в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки визначено, що результатом процесу екологічного виховання є формування екологічної культури особистості. Тобто формування в особистості таких цінностей і моральних якостей, за яких готовність до природоохоронної діяльності, активна екологічна позиція, недопущення руйнуючої поведінки іншими є органічними складниками світогляду, а власна поведінка є невід'ємною частиною природоохоронної діяльності.

Кожне з означених понять (екологічна освіта, безпека, культура, поведінка, активна екологічна позиція) має свій зміст, структуру і може бути визначене в повній мірі. Зважаючи на проблему нашого дослідження, обмежимося в даному дослідженні детальним викладом тільки екологічного світогляду. Для конкретного розгляду його в процесі підготовки майбутнього вчителя зупинимося спочатку на розкритті самого поняття «світогляд». Простежимо основні підходи щодо визначення його сутності у філософській та психолого-педагогічній науках.

Головною проблемою філософського етапу історії світогляду, за П.А. М'ясоїдом є «проблема душі і тіла, яка висвітлює складні взаємовідношення різнорідних, притаманних людині явищ» [8, 27]. В.М. Вандишев вказує на триєдину сутність людини, яка складається із духа, душі і тіла. Виразом причетності людини до духу є її здатність мислити, її свідомість. Душа є те, через що ми досягаємо природу і властивості духу. Тіло людини визначається дещо простіше, за допомогою мозку, тісно пов'язаного із усією системою людських органів і нервової системи, що знаходиться у зв'язку із зовнішнім світом. Відповідно до цього, узгоджуючись зі своїм світоглядом, кожна людина, як проголошує давньоіндійська мудрість, послідовно реалізує три мети. Перша мета – жити; друга – краще жити; третя – бути кращою. Дана концепція співвідноситься із поділом світу на три частини, який у свій час зробив англійський філософ Ф. Бекон: природа, суспільство, людська свідомість. Звідси В.Г. Кремень і виділяє три аспекти світогляду: натуралістичний (відношення людини до природи), соціокультурний (відношення до суспільства) і егоїстичний (відношення «Я» до себе, до своїх власних суб'єктивних можливостей).

Ми знаємо той світ, який нам відкрився через нашу діяльність → працю → пізнання → експерименти → фантазію та ін. Саме з того огляду слід розуміти твердження А. Шопенгауера про те, що світ є нашим уявленням, або слова Ф. Ніцше про те, що все є лише проявами життя. Намагаючись осмислити людину В.Л. Петрушенко, Є.М. Причепій, А.М. Черній порівнюють її з іншими істотами та явищами світу, і в такому порівнянні вимальовуються деякі фундаментальні особливості становища людини у світі:

- 1) здатність усвідомлювати себе і те, що її оточує (розум);
- 2) у будову людського організму не закладена програма її способу життя (біологічна неспеціалізованість);
- 3) людина має можливість обирати, проектувати своє життя (людина – істота вільна);
- 4) нормально розвинена людина може оволодіти майже усіма можливими видами та напрямками людської діяльності (універсальність людини);
- 5) людина є соціоприродною істотою, єдністю біологічного (природного) та духовного начал. Духовне та природне, як її суттєві якості, існують і виявляють себе у тісному взаємозв'язку. Людина укорінена в життя не тільки інстинктом, а й духом, поєднує в собі природу і культуру, тіло і дух;
- 6) людина сучасної цивілізації майже ніде не стикається з природою в її первісному вигляді: її оточують переважно штучні створіння, результати її праці, пізнання.

Розглянуті особливості становища людини в світі ще раз засвідчують, що вихідний стан світогляду невіддільний від особливостей людського існування, від потреб людини в осмисленні свого місця в світі, природі. Для

індивіда весь світ виявляється розколотим на дві частини: на моє «Я» і інше «не-Я», включаючи природу, суспільство, інших людей.

На основі розглянутої вище специфіки людського буття в суспільній історії виникають особливі напрями духовного життя, спрямовані на вироблення засад людського життєвого самоутвердження. Людина стверджує себе в предметному світі не тільки за допомогою мислення. Переживання навколишньої дійсності у формі відчуттів, уявлень, емоцій доповнюють пізнавальні процеси і сприяють формуванню цілісного світогляду.

Тому духовний вимір людини є таким само суттєвим, як і біологічний, природний. Як відзначає дослідник В.В. Орлов «природа людини, її положення в безмежному світі, творча діяльність народжують у людини – в нечіткій, безсвідомій чи свідомій формі – почуття залученості до безкінечного, вічного, що переростає в її усвідомлення» [9, 204].

Ці напрями формують світогляд, який було вперше введено в обіг німецьким філософом Е. Кантом у 1790 р. У 1792 р. цим поняттям користувався І.Г. Фіхте, який не тільки вживав його, а й оперував ним, відрізняючи від пасивно-споглядацької «картини світу». У подальшому це поняття знаходить широке застосування в працях німецьких філософів-ідеалістів 1-ї половини ХІХ ст. Шеллінга, Гегеля, які визначали світогляд як певне усталене духовне утворення, що притаманне людині і внутрішньо визначає її поведінку. Чимало видатних мислителів підкреслювали роль світогляду в житті суспільства і людини, в складних пошуках істини свого буття. Це дало підстави А. Швейцеру вважати світогляд якісною ознакою ставлення людини до світу, відсутність якої також є свого роду світоглядом. Пізніше до категорії «світогляд» звертався М. Франк, який вважав, що «світогляд» завжди є водночас і продуктом і вираженням здатної творити духовної особистості, тобто підкреслює глибоко особистісний характер цієї категорії.

Значний внесок в осмислення поняття «світогляд» зробили філософи-гуманісти М.О. Бердяєв, Г.А. Давидова, Є.А. Щербинін. Вони наголошували на тому, що світогляд – це сукупність думок, які стосуються сутності навколишнього світу, призначення людини і людства в ньому, бо думки про це хвилюють суспільство і людину.

Основні світоглядні питання І. Кант визначав за місцем людини в світі: що я можу знати?, що я маю робити?, на що я можу сподіватись?, що таке людина? Основним питанням світогляду, подібно до Е. Канта, А.М. Чанишев вважає питання про взаємовідносини самої себе-людини, що усвідомлює і світу (всесвіту), питання про стосунки «я» («Ми») та «Воно», отже, Людина і

космос (природа, а можливо і Бог як творець природи і людини). Центральним питанням світогляду, на думку С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальованого, є ставлення людини до світу, в якому вона живе і діє. На думку Н.П. Депенчука, В.Г. Табачковського, Л.Н. Корміної – це розуміння свого історичного походження і призначення, сенсу існування цивілізації та особистості, її практичної та духовної життєдіяльності.

Для виділення необхідних компонентів світогляду, очевидно, слід розкрити його специфіку як сукупність уявлень про людину, людську сутність, місце і призначення в світі, зміст її буття тощо. Дані уявлення і утворюють основний зміст світогляду. Його стрижневими категоріями є поняття «світ» і «людина» – світ в його відношенні до людини і людина, що самовизначається в світі.

Філософський словник за редакцією В.І. Шинкарука трактує світ як визначене буття; універсальну предметність, «по відношенню до якої людина діяльнісно самовизначається як суб'єкт, що створює власний світ – світ людини. Категорія світ, яка в системі з іншими найбільш загальними категоріями утворює смислове ядро світогляду в усіх його історичних формах, увібрала в себе уявлення про граничні для людини основи суцього. Світ у філософсько-світоглядному розумінні визначає межі абсолютних явищ – від універсуму, що мислиться як проекція усіх можливих світів на якісно безконечну реальність, до внутрішнього світу людини» [12, 601].

Класична наука виходить з припущення, що досліджувана нею категорія існує «сама по собі» і може вивчатися шляхом аналізу чинників, що впливають на неї. У даному випадку людина як суб'єкт протиставляється світу – об'єктові, який існує незалежно від неї. Проте як зазначає О.А. Базалук «я вважаю, що людина має пізнати своє місце в Світобудові, це дозволить їй змінити своє ставлення до природи, поглянути на неї іншими очима» [1, 365-366].

Своєрідність світогляду як форми суспільної самосвідомості людини полягає в тому, що засвоюючись індивідами і проходячи через їхні життєві цілі і інтереси, він виступає як засіб визначення їхньої власної «позиції» у відношенні до всіх важливих явищ і подій у світі. Причому «позиції» не тільки теоретичної, до якої академік Г. Франк відносить пізнавальну і оцінювальну, але і практичної – як «визначника» способу участі в подіях. Пізнавальна позиція людини до світу виявляється в тому, що світогляд охоплює, насамперед, найбільш загальне знання про світ, історію людства й окрему людину. Це знання має відповідати дійсності, бути істинним, щоб гарантувати успішну практичну діяльність. Німецькі мислителі Г.В.Ф. Гегель (1770-1831) та Е. Гуссерль (1859-1938) вихідним вважали саме пізнавальне відношення.

Водночас, щоб орієнтуватися у світі, недостатньо тільки здатності пояснити його. Потрібно ще й оцінити світ: відповісти на запитання, яким він є для людини. У пошуках відповіді на такі запитання виявляється оцінювальне відношення, яке М. Шелер (1874-1928) уважав основним і стверджував, що замилювання світом породжує практичне і пізнавальне відношення. Практична позиція людини до світу передбачає наявність у світогляді певних практичних настанов: чинити чи не чинити так чи інакше, дає відповідь на запитання як жити людині в світі, а отже, містить певні практичні настанови щодо світу і буття людини в ньому.

Однак жодна з позицій не є бездоганною, незалежно від кількості аргументів вона може піддатися критиці. Очевидно, що ці відношення виникли одночасно, органічно пов'язані між собою, взаємозалежні.

У процесі визначення світогляду увага акцентується на його змісті. Традиційні підходи до визначення змісту поняття «світогляд» у філософській, психологічній та педагогічній літературі відзначаються розмаїттям поглядів. Різні автори неоднаково підходять до його визначення. Так, у «філософському словнику» за редакцією В.І. Шинкарука, подається найбільш широке тлумачення світогляду, до складу якого входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість ходу подій у світі, про сенс людського життя, історичну долю людства тощо, а також система переконань, принципів і ідеалів. Усі складові елементи світогляду опосередковуються особистим досвідом суб'єкта, здобуваючи завдяки цьому певне емоційне забарвлення і перетворюючись на певну персональну установку, що регулює практичну і пізнавальну діяльність людини, виражає її життєву позицію... Формою теоретичного розв'язання світоглядних проблем, теоретичного розвитку світогляду є філософія [11, 608]. При такому підході світогляд виявляється за змістом близьким до науки і філософії, а іноді і ототожнюється з ними як форма теоретичного знання.

Правомірнішим, на погляд Л.М. Корміної, А.Д. Урсул є твердження, що з'ясування суті світогляду не можна проводити лише через зіставлення його з філософією та іншими науками, а необхідно звертатися до всієї духовної культури суспільства і особистості, які опосередковують і визначають сутність світоглядної свідомості людини.

У педагогічній енциклопедії світогляд розглядається як «система поглядів на дійсність, котра визначає загальну спрямованість діяльності і поведінки людини і є найвищим синтезом знань, практичного досвіду та емоційних оцінок» [10, 835]. Подібне визначення подається у педагогічному словнику за редакцією С.У. Гончаренка і світогляд розглядається як «світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в

ньому» [3, 299].

Великий енциклопедичний словник за редакцією С.Ю. Солодовнікова трактує світогляд подібно до педагогічної енциклопедії як «складний результат практичної взаємодії психічно нормальної людини з навколишньою дійсністю – природою і суспільством. Світогляд визначає соціальне самопочуття, самосвідомість особистості, її ціннісні орієнтації, оцінки і поведінку». Він орієнтує розглядати світогляд більш глибоко: «світогляд – фундаментальна соціальна якість індивіда, його формування кожен раз, з кожним новим поколінням відтворюється знов і знов як задача історично незавершувана. Для дорослої психічно нормальної людини система світогляду виступає внутрішнім законом її життя, який утвердився в результаті складного процесу пізнання навколишньої дійсності, самопізнання і самооцінки. По відношенню до самої особистості світогляд виступає первинним суб'єктивним феноменом, який внутрішньо зумовлює її поведінку. Світогляд утворює цю поведінку у відносно автономний, відповідальний акт. Формуючись початково як наслідок попередніх соціальних зв'язків і практичного досвіду індивіда, світогляд потім перетворюється у внутрішню причину, детермінуючи всю сукупність наступної її соціальної поведінки у вигляді відповідних ідеалів і норм» [2, 504].

Отже, є всі підстави стверджувати, що в системі світогляду поєднуються думки і почуття, спонукання і дії, свідоме і несвідоме, слово і діло, об'єктивне і суб'єктивне і він є продуктом різноманітних явищ, тому його формування не може бути забезпечене лише системою навчання і поодинокі діяльності (наприклад, природоохоронної).

Ми відстоюємо точку зору, що світогляд – не просто знання, а деяке інтегральне духовне утворення, оскільки: а) він має надавати людині не стільки поглиблені знання про закони тих чи інших сфер реальності, а знання разом з їхньою оцінкою та відношенням; б) предмет світогляду – відношення «людина – світ» постає майже неозорим, безмежним і тому до певної міри невизначеним. Звідси, за Н.А. Менчинською випливає те, що світогляд ніби синтезує цілу низку інтелектуальних утворень, таких як: «знання і уміння їх застосовувати до вирішення різних задач,... із спрямованістю особистості – її відношеннями, мотивами, оцінками, ідеалами» [7, 306]; в) світогляд являє собою не просто сукупність узагальнених поглядів на світ; він є суспільною формою самосвідомості людини. На основі світогляду формуються світоглядні установки на ті чи інші події в світі, на вибір тих чи інших цілей і засобів життєдіяльності. Разом з тим світогляд виступає і як спосіб духовного світоперетворення; г) більш високий щабель формування світогляду передбачає уже не «синтез», а «сплав» інтелекту, поглядів, потреб і мотивів,

емоцій і волі.

Світогляд постійно пульсує, оскільки весь час прагне до змістового наповнення. Але все ж таки світогляд має в собі певний стійкий «осад», який вміщує головні принципи (правила) відношення до світу: любов, справедливість, доброзичливість, впевненість у своїх пізнавальних можливостях, сенс життя. Крім цих ознак В.А. Семиченко виділяє: науковість, систематичність і цілісність, логічну послідовність і доказовість, ступінь узагальненості і конкретності, зв'язок з діяльністю і поведінкою. Як далі зазначає В.А. Семиченко «всі ці якості залежать не тільки від світогляду окремої людини, «але і від психології тих соціальних груп, в які вона входить: нації, суспільства в цілому, професійної групи, тобто суспільного буття» [11, 77] або за І.А. Зязюном, Г.М. Сагач відбувається зміна особистості під впливом контакту з «суспільним наповненням».

Досить часто формування світогляду відбувається стихійно: людина народжується, входить у життя і засвоює через батьків, оточення, соціальні зв'язки, світоглядні уявлення і переконання. Людина інколи навіть не знає про існування світогляду, проте у деяких життєвих ситуаціях уникнути зустрічі з ним просто неможливо. Загалом подібні ситуації називають екстремальними, тобто крайніми, такими, що вимагають від людини кардинальних невідкладних рішень. Це може бути ситуація, коли людина змушена брати на себе відповідальність за життя інших людей тощо. Але світоглядні питання можуть поставати перед людиною й у більш простих та буденних ситуаціях, наприклад, коли йдеться про виховання дітей, неодмінно постають питання, чому вчити дитину, які якості прищеплювати їй насамперед?

У загальному плані появу світогляду можна пояснити так: людина, усвідомлюючи дійсність, рано чи пізно починає усвідомлювати і свою унікальність, свою відмінність від усього іншого в світі. У результаті у неї формуються певні уявлення як про основні засади та особливості світу, так і про свої власні риси та особливості.

Отже, світогляд постає формою загального людського самовизначення в світі і є сукупністю узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце в ньому та своє життєве призначення.

Усі попередні судження дають можливість зробити висновок, що творчому характеру людської свідомості і її практичній спрямованості на перетворення світу адекватний тільки науковий світогляд, для формування якого необхідне розуміння суті людини і її зв'язку з природою, розкриття дійсного місця людини в світі, розкриття не тільки природної специфіки людської діяльності, але і соціальної сутності, яка означає окрім об'єктивних

законів природи те, що людська діяльнісна форма буття підпорядкована таким же об'єктивним законам суспільного розвитку. Його відмінна особливість полягає в тому, що він відображає дійсність в її цілісності – як природно-суспільний світ життя і діяльності людини – і в його значимості для людини – крізь призму суспільних відносин, життєвих інтересів.

П.В. Алексєєв вважає, що в науковому світогляді узагальнено фундаментальні положення конкретних наук, досвід художнього освоєння світу, історичний досвід людства.

Уточнимо тепер поняття «науковий світогляд» відповідно до сучасного етапу соціального, наукового розвитку і екологічної ситуації. Науковий світогляд – цілісна система наукових, філософських, політичних, моральних, правових, екологічних, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе. О.М. Степанов, М.М. Фіцула показують, що для наукового світогляду характерна наукова картина світу – система уявлень про найзагальніші закони будови й розвитку Всесвіту та його окремих частин, що дає змогу на основі наукових даних про тенденції розвитку природи і суспільних явищ передбачати їхнє майбутнє. Світогляд інтегрує знання про природу і усвідомлення власної ролі і місця в природі у ціннісну картину світу, яка зумовлює життєву орієнтацію людини, спосіб її ставлення до природи. Світогляд не може бути результатом лише наукового пізнання світу», суті і динаміки живої і не живої природи. Така наукова інформація безумовно впливає на формування наукової картини світу, проте не вичерпує всіх проблем розвитку світогляду, адже, як переконливо зауважив С.У. Гончаренко, не можна ототожнювати наукову картину світу зі світоглядом, який власне є методологічним інструментом її побудови [4, 24-25]. Отже, світогляд не є засобом лише теоретичного освоєння природи – він акумулює результати всіх видів світовідношення.

У навчальному процесі закладено великі можливості для формування наукового світогляду. Кожна наука вивчає закономірності явищ певної сфери об'єктивного світу, і відповідно кожний навчальний предмет робить свій внесок у формування наукового світогляду. Вищим рівнем інтегрованості наукових знань є природничо-наукова картина світу і її пізнання. Саме участь природничих наук у створенні світорозуміння, відповідність останнього характеру розвитку природознавства, а не входження в нього конкретних наук – одна з важливих ознак науковості світогляду. Світогляд людини стає науковим тоді, коли вона оволодіває системою узагальнених поглядів, отриманих наукою, в якій суб'єкт світогляду «ототожнюється» із суб'єктом пізнання, а об'єкт світогляду – із об'єктом наукового пізнання».

Ця тотожність у значній мірі характерна для екології, коли світогляд людини все більше наповнюється тим узагальненим змістом, який отримала практична і теоретична екологія. До екологічного світогляду веде не стільки шлях індуктивного узагальнення експериментальних і природничо-наукових теоретичних даних, скільки особливий характер самих екологічних проблем – їхня всезагальність.

Як відомо, вузловими категоріями світогляду є поняття «людина» і «світ». Ці поняття стають центральними і для сучасної екології, що піднялася від розгляду відношення «організм – середовище» до аналізу відношення «суспільство – природа». Соціальний світ таким чином впливає на людину, але вона і до природи відноситься не як природно-біологічна, а як соціальна істота, і відношення «людина-природа» по суті тут майже тотожне відношенню «суспільство-природа» [13, 159].

У коло світоглядних проблем ми включаємо насамперед основні уявлення про навколишній світ, сформовані під впливом теоретичних знань і набутого практичного досвіду. Тому широке значення цих категорій, коли під світом (природою) розуміють всесвіт, є неадекватним навіть при розгляді філософсько-світоглядних проблем, на що у своєму дослідженні вказує В.Ф. Черноволенко.

Сучасні науковці (В.Ф. Черноволенко, В.І. Шинкарук, Н.А. Негруца та ін.) все більше схиляються до думки про те, що повноцінний світогляд може ґрунтуватися лише на вмінні поєднувати аналітичні здібності із здатністю відволікатися від пошуку чисто наукових зв'язків в природі. Важливо уміти відчувати нові тенденції в розвитку цих зв'язків, які дуже часто спочатку виражені лише мовою естетичних уявлень. Сформований на цій основі світогляд і можна вважати першою сходинкою у формуванні екологічного світогляду. Екологічний світогляд – таке світобачення, коли люди свою діяльність мають зв'язати із законами біосфери, враховуючи не лише інтереси своєї життєдіяльності, а й потреби всього органічного світу на Землі.

Створення екологічного світогляду викликане необхідністю того, що хоч усі люди мають світогляд, проте далеко не кожна людина прилучена до екології і, відповідно, не кожна людина виходить на її рівень у своїх світоглядних орієнтуваннях, не кожна людина може усвідомити себе частиною природи. Цей рівень, на якому розгортається екологічне осмислення природи, світу і людини, називається теоретичним. Звідси впливає, що у найпершому визначенні екологія постає як теоретична форма світогляду.

Що ж стосується взаємозв'язку і взаємозумовленості світогляду і екології, то вони виявляються по-різному залежно від характеру вичленування

об'єктів, ступеня соціалізації людини, рівня розвитку засобів і знарядь праці, що визначають специфіку бачення світу, конкретні умови, типи і види світогляду, а відповідно і способи відношення до природи і ступінь її освоєння. Під впливом досягнень суспільної практики і наукового пізнання світогляд піднімається до рівня теоретичного осягнення світу, що спирається на розуміння об'єктивних закономірностей дійсності. А тут із усієї сукупності наукового знання найбільш відчутний вплив на світогляд виявляє саме екологія, що відчуває і зворотний вплив із боку світогляду. Це означає, що мати екологічний світогляд це не просто думати про світоглядні проблеми, а усвідомлювати їхню необхідність, зв'язки, характеристики та складові, виражені через певну термінологію.

Взаємозв'язок і взаємовплив екології і світогляду зумовлюється тим, що «екологічна частина наукової картини світу в найбільшому ступені пов'язана із системою обмежено спільних поглядів і принципів, в яких відображаються найбільш істотні відношення людини до природи, місце і роль людини (суспільства) в природі, а також знання природи для досягнення певної мети, яка формується на основі певного способу виробництва» [6, 127]. Крім того, відзначає Р.С. Карпінська продуктивність екологічного світогляду, що демонструють «з одного боку, принцип біологічного еволюціонізму «олюднюється», тобто включає поступово у свою сферу все більш широкий спектр питань, що безпосередньо стосуються долі людства на Землі. З іншого боку, біологічний еволюціонізм космізується, набуває позабіологічного визначення, стаючи компонентом сучасних концепцій глобального еволюціонізму» [5, 18]. Це означає, на її погляд, світоглядне значення планетарного, біосферного, ноосферного масштабу оцінки людиною свого місця в світі. Великий вплив екології на світогляд виявляється і в тому, що вивчення зв'язків органічної і неорганічної природи, природи і людини поглиблює наші уявлення про матеріальну єдність світу, дає конкретне обґрунтування розумінню єдності зовнішньої і внутрішньої природи людини, єдиної історії, що включає в себе історію природи і історію людини.

Зворотний вплив світогляду на екологію полягає в тому, що наявна система світогляду визначає вибір мети і способи її здійснення, орієнтує дослідження екологічних взаємодій на вияв об'єктивних закономірностей розвитку природних і суспільних процесів, властивостей і зв'язків зовнішнього світу, що, в свою чергу, коригує, уточнює і змінює звичні світоглядні уявлення.

Аналізуючи зв'язки світогляду і екології, слід враховувати той факт, що при всій видимій спільності світогляду і екології вони відрізняються. На відміну від світогляду (суспільної самосвідомості і усвідомлення світобудови

в її єдності і різноманітності), екологія – спеціальна наука, яка як і будь-яка наука, виникає на пізнавальному відношенні людини до світу. Вона ставить своїм завданням вивчення екологічних взаємовідношень біосфери з зовнішніми для неї впливами (антропогенними, природними, надзвичайними тощо), а також суспільства з природним середовищем, що власне і визначає її структуру.

Ми дотримуємося думки, що попри всю неоднозначність підходів, правомірним є виділення екологічного світогляду (як призми, через яку сприймається довкілля). Пропонуємо його визначення у такій редакції: екологічний світогляд це – узагальнена система принципів, поглядів, екологічних знань, цінностей, оцінок, переконань, практичних настанов, що в гранично узагальненій формі визначають цілісне розуміння єдності природного і соціального буття, місця в ньому людини разом із життєвими позиціями, програмами та іншими складовими поведінки, активного діяння взагалі, які регулюють ставлення людини до екологічних проблем і їхнього вирішення, формують активну екологічну позицію, спонукають до природоохоронної діяльності.

Формування екологічного світогляду людини відбувається під впливом навколишнього середовища і насамперед у процесі практичної діяльності. На цьому наголошують багато науковців (Є.М. Кудрявцева, Г.П. Пустовіт та ін.), які вважають важливим чинником формування екологічної вихованості особистості екологізацію її світогляду, а відтак і діяльності.

Таким чином, досягається поєднання теоретичних знань з практикою де «набуті знання трансформуються в активну громадську позицію, стають власними регуляторами поведінки, частиною світогляду особи».

На початку XXI століття нового змісту набуває синергетична парадигма світогляду, яка має значний гуманістичний потенціал, сприяє інтегративному підходу до пізнання світу, актуалізує вирішення проблем пізнання та розвитку ноосфери. Тому таким важливим є формування екологічного світогляду. За висновком Г.І. Швєбса цьому сприятиме гуманістичне спрямування стосунків людини з природою.

Домінуючим у XXI столітті має стати новий тип планетарно-ноосферного світогляду (В.І. Вернадський, О.Л. Чижевський, М.Г. Холодний, А.Д. Урсул), який пов'язаний з інтегруванням природничих та гуманітарних наук, посиленням їхніх праксіологічних аспектів у поєднанні з новими екологічними вимогами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базалук О.О. Світобудова: жива і розумна матерія (історико-філософський та природничонауковий аналіз у світлі нової космологічної концепції): Монографія. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 412 с.
2. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотермизм, политэкономия / Гл. ред. С.Ю. Солодовников. – Мн.: МФЦП, 2002. – 1008 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Гончаренко С.У. Методологические и теоретические основы формирования у учащихся средней школы естественно научной картины мира. – Автореф. дис. ... докт. пед. наук. – К., 1989. – 56 с.
5. Карпинская Р.С. О существе проблемы и принципах ее исследования: В кн. Биология и познание человека / А.П. Огурцов, Е.Н. Панов, И.К. Лисеев и др. – М.: Наука, 1989. – С. 3-19.
6. Кяхрик П. К характеристике духовного элемента экологической культуры // Стимулы рационального природопользования в условиях развитого социализма. – Таллин, 1979. – С. 125-130.
7. Менчинская Н.А. Психологические закономерности формирования научного мировоззрения: В кн. Психология формирования и развития личности. – М.: Наука, 1981. – С. 306-320.
8. М'ясоїд П.А. Задачі з курсу загальної психології: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1998. – 184 с.
9. Орлов В.В. Человек, мир, мировоззрение. – М.: Молодая гвардия, 1985. – 219 с.
10. Педагогическая энциклопедия / Гл. ред. И.А. Каиров и Ф.Н. Петров. – М.: Сов. энциклопедия, 1965. – Т. 2. – 912 стб.
11. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологи. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.
12. Філософський словник / Під ред. В.І. Шинкарука. Друге видання. – Київ: Головна редакція українсько-радянської енциклопедії, 1986. – 798 с.
13. Урсул А.Д. Человечество. Земля. Вселенная (философские проблемы космонавтики). – М.: Мысль, 1977. – 264 с.